

להיות משתתפים פעילים וסבילים ברציחות של ערבי, לבוש בגדי־אורה, שחדר לבין קווייהם למטרות ריגול. בנובלה זו מנסה ברטוב לבחון את תגובתו של המספר, תגובת יחיד השונה מתגובותיו של הקולקטיב.

ב"לב חכמים" מגיב הקולקטיב על עובדת מותו של מישהו מתוכו, ב"סביב מקרה הטבעת" מגיב הקולקטיב על עובדת מותו של מישהו מבחוץ, מישהו שהגורל מינה לו להשתיך למחנה האויב. סבלו של אלפרד איש־הקיבוץ היה גלוי לחבריו, הערבי הנורה במנוסתו מפרפר וגווע לנגד עיני עם רב. במקרה מותו של אלפרד מנסה הקולקטיב להעמיד פני אָבל, משום שצריך לנהוג גיגוני אבל לאחר מותו של מי שנמנה על "המשפחה הגדולה", אולם העובדה שאלפרד בחייו זר היה לחבריו, והעובדה שמת בערב־פורים דווקא, גורמות שתתבקע מסכת האבל החיצונית שעוטה הקולקטיב על עצמו.

מקרה מותו של הערבי מסב שמחה לצופים במנוסתו ובסבלו. העובדה שהוא איב מונעת התחשבות במוספמות המקובלות במקרה מותו של אדם.

המספר בגוף־ראשון את סיפור פגישתו עם דוברין הרוצח ואת מחזה קטילתו של הערבי הגס לא השתחרר עדיין מזעזוע המוות שפגע ב"ישוב" הקטן, שאוכלוסייתו חשה עצמה כמשפחה אחת, ואינו יכול לעמוד בשוויון־נפש מול גסיסתו של אדם, וזאת למרות היותו חיל ותיק. מחזה הגסיסה מחלחל בתוכו, חוזר וניעור כל־אימת שאי־שקט פוקדו.

בספריו הקודמים התגלה ח. ברטוב לקוראיו כמספר רגיש לכל גילוי של עיוות־דין ויחס בלתי־אנושי וכן לסבלו של הפרט. רבים סלחו לו אז על הליקויים במבנה של רומן כ"שש כנפים לאחד" ועל הנימה המלודרמטית שבו, וזאת בשל התיאור האנושי של גיבוריו העממיים. ליחס סלחני זכה אף הקובץ "השוק הקטן", ומאותם טעמים. אך דומה כי אין הצדקה ליחס כזה כשדנים ב"לב חכמים". ברטוב נטל עליו משימה יומרנית מאד, כעדות עלילותיהם של הסיפורים והסיטואציות בהן ניסה להעמיד את גיבוריו. אין ספק שסיפורי־המעשה של שלש

גלים, הקפיטנים והלייטננטים האלה — "הצנטוריונים" של הרפובליקה הצרפתית — גם אם בשעת קריאתו של עתון־הבוקר אין בו אלא הסתייגות מהם ומתגובותיהם. התרגום העברי מוסר אל־נכון את אָפים הבוטה, הנפנם והמחשמל של השיחות והמעמדים שבמקור.

המו"ל מודיענו שזהו רומן ראשון בסדרה של "רומנים אקטואליים בני־זמננו". זהו סוג ספרות שבעברית לא נודמן לנו להכירו אלא באקראי, זעיר־פה זעיר־שם, אף כי בספרותן של ארצות המצוינות בעירנות פוליטית ותרבותית כאחת הוא מעסיק דרך־קבע את טובי הקוראים — ותכופות גם את טובי המחברים. מכל־מקום, אם יהיו הרומנים הבאים בסדרה זו עומדים על רמתו של זה הראשון הרי יתחד לה מקום של כבוד על מדה־הספרים העברי — כמו גם במח־שבתו הפוליטית של הקורא הער לבעיות הזמן ותמורותיו.

ב. מ.

לב חכמים

עלילת שלש הנובלות שפונסו ב"לב חכמים" סובבת סביב מערכת תגובותיהם של הקור־לקטיב ושל הפרט על עובדת מותו של אדם.

בנובלה המרכזית בקובץ, זו שעל שמה נקרא הספר, מעלה ברטוב את תגובותיו של הקיבוץ, הקולקטיב המגובש ביותר הידוע לחברה הישראלית, על מותו של אחד מחברי. רינו עניינה של הנובלה השנייה, "דוברין", הוא בפגישה, לאחר שנים רבות, עם מי שרצח פעם אדם במושבה. בעטיה של אותה פגישה חיה במספר (סיפור זה כתוב בגוף ראשון) חווית הזעזוע הגדול של פגישת הילד עם המוות. גיבורי הנובלה האחרונה, "סביב מקרה הטבעת", הם סטודנטים לוחמים בירושלים של ערב המצור, שאירע להם

* ז'ן ארטגי: הצנטוריונים; תרגום: יהושע קנז; הוצאת "עם הספר", 1962; 391 עמ'.

ריח הדרים

לאחרונה שלח נתן שחם ידו כמעט בכל סוגי היצירה הספרותית: רומן ודרמה, ספרות ילדים וסיפור קצר. ספריו מופיעים דחופים בזה אחר זה. לא כאן המקום לדון במכלול יצירתו, אולם באסופת סיפורים זו נותנת את אותותיה הבהילות להדפיס מה שעתידה הושם במגירה. זהו אוסף סיפורים שהקשר ביניהם מקרי ביותר, באותה מידה מקרי הוא שמו של אוסף זה ואין בו כדי להעיד על נושא הסיפורים, אוירתם או משמעותם, אף ספק רב אם יאה הוא לאותו סיפור ששמו נקרא על הספר.

נ. שחם, איש הפלמ"ח לשעבר וחבר קיבוץ שהשקפת-עולמו היא ציונית-מארכסיסטית בהווה, מתעלם לאחרונה מן ההוויה בה הוא מושרש.

בספריו האחרונים ניסה לתת "כיסוי" נארא-טביאדיאולוגי לרבדי הוויה שתנועתו עוקבת אחר המתהווה בהם, הוא "כיסיה", למשל, את המשבר האידיאולוגי בסולין הקומוניסטית וניסה לתת ביטוי חדש לאוויר רתה ולהתרחשויותיה של תקופת "העליה השלישית", תקופה בה עגונה ראשית היצירה של תנועתו; הוא התחקה גם אחר הפרוב-למטיקה של ההתישבות בעריפיתוחה. בספרו האחרון נחפז נ. שחם לכתוב על ישראלים באפריקה, על הלהיטות אחר כדורגל שפשתה בחוגים אינטלקטואליים, ועל חדירתה של אווירת "השגור" אף לחוגים ששמרו מהו מהויות התקופה האידיאלית של ימי המנדט. ניתן היה לשער שלא באו נושאים אקטור אליים אלה כדי לשמש מסגרת לדיון אינטלקטואלי בתמורות המתהוות בחברתנו, שהרי נ. שחם מקובל כמי שעיקר כוחו בהצגת בעיות — ולא היא. אמנם ניסה נ. שחם להתגבר על קשיי עיצובו של סיפור מעשה מתקבל על הדעת ועל הוסר-האונים שלו בתיאור מהימן של גוף היצוני ופנימי, עלידי שהכביר עליו ניתוחים ספבדר פסיכולוגיים ופסבדו-סוציולוגיים; אלא שהוא לא הסתפק בכך ושם דברים בפי גיבוריו, והללו, למרות השוני שביניהם, כולם מת-באים באותו סגנון של משפטים מורכבים

הנובלות הם מקוריים, ואין ספק שאילו עמד ברטוב בתכנית שהתווה לו היה מוסיף עוד גון בדרך בחינתה של הספרות את עמידת האדם החי מול גילוייו של המוות, אולם הרגשה שברטוב חסר-אונים הוא בבואו להתמודד עם הסיטואציות המורכבות שבדה מלווה את הקורא מראשית הקריאה עד סופה.

ב"לב חכמים" נפתה ברטוב לתאר את החברה הקיבוצית, שהיא תפאורה לעלילה המרכזית. הוא מכביר פרטים שקישורם מקרי, העלילה המרכזית נבלעת בשפע זה של פרטים, עד שבהגיעה לשיאה כושל ברטוב ואין כוחו עומד לו לתאור התבקעותה של מסכת האבל של הקיבוץ, שחגו הושבת בשל מות אלפרד.

פגישת המחבר עם הרוצח הנורא של ימי-ילדותו באה באקראי, ושוב מתואר אותו ענין של אקראי (השכרת הדירה) בפרוטרוט, בעוד שהפגישה הדרמטית עם דוברין, וכל שפרון במשמעותה, תיאורה חזיר וקלוש.

ב"סביב מקרה הטבעת" שוב שוגה ברטוב בהזדקקו לטכניקה של "זרם התודעה", וזאת לאחר שנכשל בכך ב"החשבון והנפש". בר-טוב נזקק לטכניקה זו בצורה פשטנית, רשמים, זכרונות ואירועים באים במעורב ובמערסל, אלא שבניגוד לגדולי היוצרים הנזקקים לטכניקה זו אין בכתבתו של ברטוב שום זכר לאינטנסיביות שלהם ולמש-מעותן של השניות הבודדות המתקשרות כדי מערכת טעונה אסוציאציות. פניותו הרבות של ברטוב אל הקורא בנסותו להסביר לבטים בבחירת הנוסח המתאים לתאור הוויר תיו, אלו לא די שזן מסיחות את הדעת מעיקרו של הסיפור אלא אף מעידות הן על אייכלתו להתמודד עם תכנית שהתווה לעצמו.

דומה כי הרפורטר שבחונן ברטוב (וזכור לו חסד "ארבעה ישראלים וכל אמריקה") גבר על האמן שבו.

* חנוך ברטוב: לב חכמים; ספרית הפועלים/לכל, 1962; 190 עמ'.